

Als de Russen stoppen met vechten, zal er geen oorlog meer zijn in Oekraïne; als de Oekraïners stoppen met vechten, zal er geen Oekraïne meer zijn.

Samenvatting

Lenard Roseland-Geffert, volwasseneneducatie, inclusie- en antidiscriminatie-trainer, activist, supervisor en coach, behandelt het volgende dilemma in het licht van de Russische oorlog tegen Oekraïne: hoe kunnen we het erover eens zijn om enerzijds Oekraïne te steunen in zijn militaire zelfverdediging en tegelijkertijd het recht op gewetensbezwaar te verdedigen? Volgens zijn stelling moet de geïnternaliseerde militaristische ideologie worden overwonnen en moet er gewerkt worden aan de implementatie van pacifistische utopieën. Aan de hand van historische en actuele voorbeelden van gewelddoos burgerlijk verzet stelt hij de vraag welke strategie heeft geleid tot minder slachtoffers van geweld en vernieling. Hij beschrijft hoe TCI kan bijdragen aan deze demilitarisering van ons denken - en herinnert ons eraan dat, volgens TCI, het dilemma van geweld niet kan worden opgelost, maar altijd opnieuw dynamisch, op een waardengedreven manier, in evenwicht moet worden gebracht.,

Zoekwoorden

Pacifisme - militarisme - kritiek op ideologie - gewelddoosheid - verzet

Noot: De oorspronkelijke Duitse versie van dit artikel vind je in 'TZI', het vaktijdschrift van het Ruth Cohn Institute for TCI-International, Jrg.37, Heft 2/2023, ISSN 0934-5272, p;125-135. Het werd geschreven en gepubliceerd vòòr dat het conflict in het Midden-Oosten heropflakkerde.

Opmerking vooraf

Mensen hebben het recht om zich te verdedigen tegen een gewelddadige aanval - zelfs met wapens. Mijn tekst is dus niet het zoveelste »Manifest voor de Vrede« (Schwarzer en Wagenknecht, 2023). Ik wil echter benadrukken dat we manieren moeten creëren om ons aan de uitvoering van een bevel tot schieten te onttrekken - ongeacht aan welke kant van het front ik me bevind. Deze tekst bespreekt het dilemma van pacifisme in tijden van oorlog. Het is immers mogelijk om tegelijkertijd te pleiten voor wapenleveranties aan Oekraïne en voor civiele oplossingen te pleiten.

Oorlog is te allen tijde aanwezig

Zonder de bereidheid om wapens te gebruiken, zou er geen oorlog zijn. Deze positie wordt vaak in diskrediet gebracht als 'dromerig' en 'utopisch'. Het zou niet genoeg zijn dat *sommigen* of *velen* van ons afzien van gewapend geweld om oorlogen te beëindigen. In dat verband moeten we toegeven dat onze wereld vandaag - naar historische maatstaven - zo veilig en vredig is *omdat* er organisaties zijn die een arsenaal aan wapens hebben en in geval van twijfel niet aarzelen om ze te gebruiken. De wereld is immers veilig en gewelddoos, vooral hier 'bij ons' in het Westen - onder de beschermende paraplu van de NAVO. Niet in Syrië, Afghanistan, Colombia, Mali maar 'bij ons' in het Noorden van de aardbol. Waar we het ons comfortabel hebben gemaakt - gebaseerd op de uitbuiting van andere landen - en kunnen verbergen dat

gewapende huurlingen aan onze buitengrenzen patrouilleren (von Laffert, Esswein en Dleja-Hotko, 2021).

De VN zou structureel en financieel in staat zijn om de bescherming van mensen als een soort wereldpolitiemacht te waarborgen – als we nationale legers wereldwijd zouden ontwapenen en zo het veelgeprezen respect voor oorlog in de praktijk zouden brengen (Gareis, 2015). Het idee dat het noodzakelijk is om je familie, je land, te kunnen verdedigen tegen aanvallen met geweld, is gebaseerd op culturele aannames, een mensbeeld, een opvoeding in het omgaan met conflicten: 'Als we ons leger afschaffen, zijn we weerloos tegen aanvallen'.

En toch is oorlog meer dan aangekondigd militair geweld. Oorlog is ook aanwezig in zogenaamde vreedstijd, wanneer bijvoorbeeld zwaarbewapende eenheden zichtbaar "de orde handhaven" en "buitenlandse grenzen beschermen" in de openbare ruimte of wanneer (bewapenings)concerns grondstoffenbronnen (laten) uitbuiten. (Kretschmar, 2018; Ringel, 2021). Het systeem van wereldwijde onrechtvaardigheid is inherent gewelddadig, zelfs zonder een formele oorlogsverklaring (Ringel, 2022). Ook de militaire vijandelijkheden tussen Rusland en Oekraïne begonnen al lang voor de zogenaamde eeuwwisseling. Al in 2014, werd de Krim, die tot dan toe Oekraïens was, bezet door paramilitairen en tot Russisch grondgebied verklaard.

Weigering en desertie worden gecriminaliseerd

Sinds de Russische inval in Oekraïne mogen Oekraïense mannen tussen de achttien en zestig jaar het land niet meer verlaten. Ze moeten blijven om desnoods onder dwang te worden gerekruteerd. Degenen die onmiddellijk bereid waren om wapens te gebruiken, werden aan de westelijke grenzen van Oekraïne geplaatst om mannen die niet bereid waren om wapens te gebruiken vast te houden en ze - desnoods onder bedreiging en met gebruik van geweld – te beletten het land te verlaten (Mijnssen, 2022).

Duitsland en de EU debatteerden over het al dan niet verlenen van asiel aan Russische deserteurs (Wesel, 2022; Gaede, 2022) - ondanks het feit dat deze kwestie al door het internationaal recht is geregeld (Friedrich, 2023). Zou een vanzelfsprekende erkenning van het recht op asiel voor Russische deserteurs en dienstweigeraars het verhaal van de kwaadaardige, slinkse, hebzuchtige Russische agressors in twijfel trekken tegen de goede, dappere, rechtschapen Oekraïense verdedigers van Europa? Het is geen toeval dat deze framing de complexe realiteit onvoldoende weergeeft. Het is noodzakelijk om een Europese welvarende samenleving te overtuigen van de legitimiteit van militaire hulp. Maar het is ook een uiting van een militaire ideologie die diep geworteld is in onze samenleving en nooit *echt* geïnteresseerd is geweest in de ontwikkeling van radicaal vreedzame oplossingen.

Ook in Duitsland is desertie strafbaar volgens §16 WStG: "Wie op eigen initiatief zijn legereenheid of dienst verlaat of er wegblijft om zich permanent of voor de duur van een gewapende inzet te onttrekken aan de verplichting tot militaire dienst" is een deserteur. Uiteindelijk werd de dienstplicht in 2011 alleen opgeschort, niet afgeschaft.

Pas in 2009 werden de soldaten die tijdens het nazitijdperk deserteerden legaal gerehabiliteerd. Hoewel ze in de voorgaande vijftenzestig jaar aan de 'juiste' kant van de morele consensus hadden gestaan, werd de juridische, maar vooral de maatschappelijke erkenning van deze moedige stap - waarvoor de meesten van hen werden geëxecuteerd – hen onthouden. Al in 2002 vernietigde de rood-groene federale regering alle vonnissen tegen deserteurs en dienstweigeraars na bittere geschillen met de conservatieven. Maar oorlogsverraad, 'vaandelvlucht' op het slagveld, was uitgesloten van deze intrekking. Van geval tot geval moest worden opgehelderd of de verraders met hun besluit niet de dood van kameraden hadden geaccepteerd (Deggerich, 2011). Dus niemand die het leven van soldaten in gevaar brengt, mag worden gerehabiliteerd. Wat een bewuste framing is, om

geen onderscheid te hoeven maken, dat *Duitse* deserteurs primair het leven van Duitse soldaten in gevaar brachten - terwijl ze tegelijkertijd de *geallieerde* soldaten door hun weigering steunden.

Hoe we het ook moreel proberen te rechtvaardigen, een oorlog blijft een oorlog. "Soldaten zijn moordenaars. Altijd. Ook bij verdediging" (Asmuth, 2022). Nog in 2010 werd deze verklaring in Duitsland als strafrechtelijk relevant bestempeld en in eerste instantie met een aanzienlijke geldboete bestraft. Al tientallen jaren wordt besproken of deze uitspraak 'slechts' gaat over het recht op persoonlijke eer van soldaten of ook van een volksopstand. Maar welk alternatief hebben we?

"Weggaan [...]. Nee zeggen. Deserteren. Dat is allemaal iets anders dan onverantwoord handelen. Ieder die weigert te doden, moet zich durven laten bevragen of hij niet nog meer leed heeft toegelaten. Net zoals elke soldaat zich moet laten bevragen of hij met zijn daden daadwerkelijk geweld heeft voorkomen. Er kan geen algemeen geldend antwoord zijn op dit morele dilemma." (Asmuth)

Militarisme betekent het verminderen van complexiteit

De vernauwing op de vraag "Vechten of vluchten?" is echter een vermindering van de complexiteit die militaristische ideologen in de kaart speelt. Want er zijn niet alleen deze twee alternatieven.

Becker, Maass en Schneider-Harpprecht (2019) schetsen in hun boek "Rethinking Security" verschillende scenario's over hoe wegen uit de wereldwijde bewapening voor en met Duitsland kunnen slagen. 'Sociale verdediging' wordt beschreven als een concept voor gewelddoos verzet, waarbij niet het grondgebied aan de landsgrenzen verdedigd wordt maar de zelfbeschikking van de samenleving door de weigering van samenwerking. Als de bevolking van een bezet land niet massaal samenwerkt met de bezettende macht, kunnen deze mensen de werkelijke situatie zodanig beïnvloeden dat bezetters niet langer in staat zijn om de economische en politieke processen te beheersen.

Volgens een inventarisatie van humanitaire militaire interventies tussen 2005 door Dembinski en Gromes (2013) wordt de potentiële effectiviteit van militaire interventies bij het redden van onschuldige mensen altijd overschat. Becker, Maass en Schneider-Harpprecht (2019, p. 105 f) concluderen:

"Geweld bevrijdt degenen die het plegen van gevoelens van machteloosheid, doordat geweld complexiteit vermindert en voor zichzelf en anderen mogelijkheden tot actie demonstreert. [...] Een snel succes, een onmiddellijk einde aan het geweld [...] kan niet worden gegarandeerd door burgerlijk verzet. Maar militair ingrijpen schiet des te meer tekort in het verwezenlijken van dit snelle en duurzame succes, evenals in het vermijden van slachtoffers."

Gewelddoos burgerverzet is succesvol

Nu geldt de wet van Godwin: 'We moeten het over Hitler en de nazi's hebben.'

Was het niet de gezamenlijke militaire inspanning van de geallieerde vrije wereld die nodig was om de nazi's te verslaan? De geallieerde oorlog tegen Hitler-Duitsland is een vaak aangehaald voorbeeld van situaties waarin men simpelweg oorlog *moet* voeren. Als we echter het verloop van de oorlog nader bekijken, moeten we opmerken dat het de genocide niet heeft gestopt. Terwijl de oorlog woedde, werden zes miljoen Joden gedood. En de oorlogsdruk op de economie dienden als een uitstekende legitimatie voor het bestaan van werkkampen.

In veel landen daarentegen zijn de levens van honderdduizenden gered met niet-

militaire middelen. In Denemarken werd negentig procent van de Joden op de avond voor de geplande deportatie gewaarschuwd en verstoep door hun medeburgers. Ondanks arrestaties en martelingen werd nauwelijks één van de schuilplaatsen onthuld. In het licht van deze massaweigeringen moesten de nazi's opnieuw plannen. Dit gaf de bevolking voldoende tijd om de verborgen Joden 's nachts op vissersboten in Zweden in veiligheid te brengen. In Bulgarije werden 48.000 Joden niet publiekelijk overgedragen voor deportatie door leden van de orthodoxe kerk toen de metropoliet van Sofia hen officieel onder zijn bescherming plaatste. Hier werd het deportatiebevel uiteindelijk door Eichmann zelf opgeheven.

Jacques Sémelins studie "Ohne Waffen gegen Hitler" maakt duidelijk hoe relatief hulpeloos de nazi's waren in de bezette landen als zich daar een sociale verdediging mobiliseerde. "Ze reageerden brutaal en met grote ernst op aanvallen van partizanen. Maar tegenover burgerlijk verzet, bijvoorbeeld in de vorm van niet-medewerking of stakingen, of tegenover openlijk geuite solidariteit met minderheden, vonden ze weinig machtsmiddelen" (cit. Becker et al., p. 130).

Ervan uitgaande dat deze vormen van verzet alleen mogelijk werden gemaakt door de militaire dreiging van bovenaf, kunnen we een ander aspect weerleggen:

De historicus Rutger Bregman begint zijn boek "De meeste mensen deugen" met de vraag hoe de geallieerde oorlogvoering de Duitse bevolking heeft beïnvloed. Via verschillende onderzoeken getuigt hij over het bombardement: "De Duitse oorlogseconomie is hier waarschijnlijk sterker uitgekomen, daarom heeft de oorlog waarschijnlijk langer geduurd" (Bregman, 2020).

Was het dus nodig om Hitlers Duitsland militair te verslaan? Onzeker. We kunnen echter met relatieve zekerheid aannemen dat de militaire dreiging de cohesie binnen de bevolking heeft versterkt, wat op zijn beurt veel potentiële actoren van civiel verzet tegen de nazi's heeft afgeschrikt.

Uiteindelijk is het ook een getallenspel: "Gewapende bewegingen hebben meestal maximaal 50.000 leden - er zijn niet veel mensen die bereid en in staat zijn om de wapens op te nemen. Wanneer een beweging geweldloos handelt, bereikt ze 500.000 volgers en meer« (Becker et.al., 2019, p.m.). De successen van burgerlijk verzet in conflicten uit het verleden worden ook getoond door Michael Beer in zijn monografie "Civil Resistance Tactics in the 21st Century", maar vooral door Felipe Daza Sierra in een evaluatie van 235 acties van geweldloos verzet in Oekraïne tussen februari en juni 2022.

Militaristische ideologie is alomtegenwoordig

In het vervolg van zijn boek gaat Bregman in op het fenomeen dat mensen die soldaat (moeten) worden, actief moeten leren doden. Hij analyseert een moordtaboe dat in verschillende culturen in mensen is verankerd en moet worden overwonnen. Hiertoe hebben legers altijd in principe eenvoudige technieken gebruikt:

De 'vijanden' worden ontmenselijkt door opzettelijke manipulatie van taal. We moeten hen zien als 'inferieure barbaren' - niet als gelijkwaardige mensen. Soldaten leren over hun tegenstanders te spreken als "doelen" en "obstakels" waarop ze "handelen". En soldaten worden niet gedood - ze "vallen". Elke taalpsychologische hefboom wordt gebruikt om het feit te onderdrukken dat mensen actief andere mensen doden. Elk moment van twijfel wordt afgeschilderd als een "verraad aan de gemeenschap".

We kunnen deze mechanismen en technieken in verschillende vormen waarnemen in de geschiedenis (Bregman, 2020). Ze hebben een vérstrekkende invloed op de structuur van onze samenleving en ons denken, dat gebaseerd is op militaristische principes. Aan de ene kant is dit te zien aan de manier waarop veiligheidsbeleidskwesties

op scholen worden onderwezen en besproken. Sinds 2008 hebben veel (Duitse) deelstaten kaderovereenkomsten gesloten met de Bundeswehr die de toegang van jeugdfunctionarissen tot scholen en tot de opleiding en training van leraren vergemakkelijken (Schulze von Glasser, 2010). Er wordt een voorkeurbehandeling gegeven aan een instelling die niet staat voor een civiele en vreedzame, maar voor een militair ondersteunde aanpak van internationale conflicten en die, in tegenstelling tot vredesopbouwinitiatieven, ook goed door de staat wordt gefinancierd.

Aan de andere kant zien we dit in de verhalen die we gebruiken. We kennen talloze verhalen van helden die heldhaftig "voor ons" vechten. Superhelden, fantasy, science fiction en natuurlijk oorlogsfilms, -boeken, -games. Bijna allemaal functioneren ze in het patroon van een overweldigende dreiging die wordt verslagen in een episch eindgevecht. Elk van deze verhalen bestendigt het idee dat 'het kwaad' met wapens kan worden verslagen. Ze cementeren het onderscheid tussen de slechte onmenselijke hordes aan de ene kant die volkomen ongerechtvaardigd en immoreel geweld gebruiken, en aan de andere kant de goede, nobele, beschaafde mensen die - minstens zoveel en meestal met veel meer wreedheid - rechtvaardig en legitiem geweld gebruiken.

"Het archaische genderbeeld erachter moest aantonen hoe achterlijk het idee is om welk doel dan ook door oorlog te bereiken. Vrouwen en kinderen worden in veiligheid gebracht, terwijl - of beter gezegd, omdat - mannen elkaar de kop inslaan" (Asmuth, 2022). Want alle strijdende partijen beweren 'the good guys' te zijn en vinden verhalen die dit beeld bestendigen. Het (militair) succes alleen is dus het criterium dat de 'waarachtigheid' van de concurrerende verhalen bepaalt. De logica van eer en roem is aan alle kanten van het front ongebroken. We gebruiken deze culturele restanten om een illusie van een rechtvaardige oorlog te creëren en om degenen die hem daadwerkelijk moeten uitvechten – zij die vaak onze broeders en zusters, vrienden of op zijn minst medeburgers zijn - moreel vrij te pleiten en hen zelfs voor hun moed en opofferingsbereidheid te eren.

Al deze aspecten vormen de basis van de militaristische ideologie.

Vrede creëren - wat kan TGI doen?

Door de nadruk op het eigen leiderschap ('Ik leid mezelf', 'Ik ben mijn eigen leider') kunnen mensen leren bevrijd en zelfbepaald 'nee' te zeggen. Wanneer we mensen - vooral jongeren – versterken in eigen leiderschap, trainen we ook het verzet tegen de indoctrinatie, de-verneming en de dissociatie die nodig zijn om soldaten te doden. Tegelijkertijd laat een samenleving die geoefend is in zelfbestemming zich niet zo gemakkelijk in het gareel brengen voor militaristische doeleinden. In een utopische toekomst zou TGI zelfs actief elementen van sociale verdediging kunnen opnemen.

Een kerntaak van TGI is om bij te dragen aan een humanisering van de wereld. Om sociale mechanismen in vraag te stellen en op een veranderende manier in te grijpen, hebben we een humane houding nodig. TGI'ers zouden in hun vakgebied rolmodellen kunnen zijn bij het weigeren van orders voor het leger, voor wapenbedrijven en hun leveranciers. In een utopische toekomst zou TGI kunnen bijdragen aan civiele oplossingen voor potentiële conflicten voordat ze zich in geweld manifesteren.

TGI is gebaseerd op het denken in spanningsvelden. Autonomie in onderlinge afhankelijkheid, vrijheid binnen grenzen, dynamisch balanceren tussen 'zowel' en 'ook'. Op basis van deze principes kan TGI een oplossing bieden voor het kiezen tussen 'dit' of 'dat'. Elke oorlogssituatie wordt door de betrokken leiders gebruikt om te polariseren. TGI kan deze ideologische setting en zijn militaristische verhalen blootleggen en daar alternatieve verhalen voor conflictoplossing tegenover zetten. In een utopische toekomst zou TGI kunnen helpen om sociale complexiteit in stand te

houden en eraan te werken.

TGI is ontwikkeld door een Duitse Jodin die vluchtte voor het regime van de nationaalsocialisten. De belangrijkste en meest vormende invloed op Ruth Cohn en TGI is haar ervaring met fascisme, oorlog en vlucht in Duitsland en Zwitserland tussen 1930 en 1941. Gedurende deze tijd groeide het verlangen in haar om op een bepaalde manier te werken, om een pedagogie te vinden die de onmenselijke onverschilligheid zou voorkomen die de weg vrijmaakte voor de misdaden van de nazi's. Ze zocht naar een sociaal-politieke praktijk die persoonlijkheden op een collectivistische en individualistische manier begrijpt, die hen in staat stelt, aanmoedigt en oproept om onafhankelijk en tegelijkertijd solidair te handelen (Farau en Cohn, 1984).

Deze antifascistische houding is diep geworteld in TGI. Die te koesteren, te benadrukken, te beoefenen en vooral te onderwijzen is het minste wat TCI'ers vandaag al kunnen doen.

Pacifisme is dynamisch balanceren

Als er geen bereidheid was om wapens te gebruiken, zou er geen oorlog zijn. We moeten erkennen dat deze eerste stelling faalt in het licht van de realiteit. Dus, is pacifisme achterhaald in het licht van de Russische invasie van Oekraïne? Nee. Dit komt omdat de mogelijkheid nooit serieus is onderzocht, ook niet in de aanloop naar de agressieoorlog (Schrupp, 2022). Pacifisme, van het Latijnse pacificare, betekent vrede creëren. Dit is niet alleen de afwezigheid van oorlog. Ik zou vrede willen begrijpen als een alomvattende en duurzame vorm van coëxistentie, waarin het bio-psycho-sociaal-ecologisch welzijn en de zelfbepaalde ontwikkelingsmogelijkheden van alle deelnemers het uiteindelijke doel zijn. Dit omvat de praktijk van het verdragen en onderhandelen van dubbelzinnigheden, gelijktijdigheden en tegenstrijdigheden. Vrede creëren betekent het faciliteren van relaties waarin wapens niet langer een middel zijn omdat het onderhandelen over belangen slaagt. Dit is een continu leerproces. "Er is geen weg naar vrede op het pad van zekerheid. Want vrede moet gedurfd worden. Vrede is het tegenovergestelde van 'zekeringen' (denk aan 'bergbeklimmen'). Zekerheden eisen betekent geen vertrouwen hebben, en dit wantrouwen geeft op zijn beurt weer geboorte aan oorlog" (Bonhoeffer, 1934/1994, p. 300).

Het gaat om waarden

Japan is het enige land ter wereld dat is aangevallen met kernwapens. Militarisme werd geïdentificeerd als een hoofdoorzaak van de oorlog en de grondwet van 1946 legde de basis voor het pacifisme van de staat:

"In een oprecht streven naar een internationale vrede gebaseerd op rechtvaardigheid en orde, ziet het Japanse volk voor altijd af van oorlog als een soeverein recht van de natie en van de bedreiging of uitoefening van geweld als middel om internationale geschillen op te lossen. Om het doel van het vorige te bereiken, mogen geen land-, zee- of luchtmachtkrachten of andere oorlogsmiddelen worden gehandhaafd. Het recht van de staat om oorlog te voeren wordt niet erkend" (Shigeru et.al., 1946).

Al in 1954 werd de interpretatie van het artikel gewijzigd zodat zelfverdedigingstroepen konden worden opgericht. Sinds jaren is deze zelfverdediging ook uitgebreid naar bondgenoten zoals de VS, als een "collectieve verdediging" (Lill, 2022), die deelname aan de oorlog in Irak rechtvaardigde. Onlangs verhoogde Japan zijn militaire budget begin 2023 tot het op twee na hoogste ter wereld (Herald, 2022).

Costa Rica, aan de andere kant, heeft al vijfenzeventig jaar geen eigen leger gehad. Na de Burgeroorlog, in 1948, werd het leger van president Figueres Ferrer ontbonden. In 1983 verklaarde Costa Rica zijn permanente en actieve ongewapende neutraliteit. In 1996 werd de politie bewapend om de grenzen met Panama en Nicaragua te beveiligen en operaties uit te voeren tegen drugssmokkel. In de loop van de demilitarisering versterkte Costa Rica de ontwikkeling van politieke stabiliteit door middel van onderwijs, milieubescherming, openbare gezondheidszorg en het behoud van nationale culturele rijkdommen. Het ontbreken van een militair budget maakt het mogelijk om alle openbare universiteiten en de meeste ziekenhuizen te financieren. De nationale elektriciteitsvraag wordt bijna volledig opgewekt uit hernieuwbare energiebronnen. Costa Rica wordt beschouwd als een anker van stabiliteit in Midden-Amerika en als een model voor democratiseringsprocessen (Karnes, Elbow en Stansifer, 2023; Löding, 2007).

Deze voorbeelden laten zien dat iedereen die de verplichte dienstplicht en het leger bevestigt, andere oplossingen zal vinden dan iemand die dit als problematisch beschouwt. Ons militaristische denken heeft niet alleen fouten, het IS de fout. We moeten degenen beschermen en steunen die het bevel weigeren om aan te vallen en om te schieten - Russen én Oekraïners!

1 De Wet van Godwin is een term uit de internetcultuur die in 1990 werd bedacht door de jurist en non-fictie auteur Mike Godwin. Het stelt dat hoe langer een discussie duurt, hoe waarschijnlijker het is dat iemand zal proberen een verwijzing naar het nazi-tijdperk of een vergelijking met Adolf Hitler te construeren. Godwin zag deze toevlucht als een wanhopige poging om de discussie te winnen, zo niet op de inhoud, dan toch op zijn minst in de sympathie van het publiek.

2 Het is geen toeval dat deze verhalen, thema's en beelden bijzonder aantrekkelijk zijn voor rechts tot radicaal conservatieven en door hen voortdurend worden gebruikt en versterkt. In hun wereld is een "echte" man immers degene die "zijn werk doet" zonder zich (af te vragen) of het "politiek correct" is.

Literatuur

- Asmuth, G. (2022). Das Recht, Nein zu sagen. Deserteure in der Ukraine. <https://taz.de/Deserteure-in-der-Ukraine/!5839358/> (Zugriff am 09.04.2023).
- Becker, R., Maaß, S., Schneider-Harpprecht, C. (Hrsg.) (2019). Sicherheit neu denken. Von der militärischen zur zivilen Sicherheitspolitik – Ein Szenario bis zum Jahr 2040. Karlsruhe: Evangelische Landeskirche in Baden.
- Beer, M. A. (2021). Civil Resistance Tactics in the 21st Century. <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2021/03/Civil-Resistance-Tactics-in-the-21st-Century-Monograph.pdf> (Zugriff am 09.04.2023).
- Bonhoeffer, D. (1934/1994). Kirche und Völkerwelt. In H. Goedeking, M. Heimbucher, H. W. Schleicher (Hrsg.), Dietrich Bonhoeffer Werke. Band 13 (S. 298–301). Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Bregmann, R. (2020). Im Grund gut. Eine neue Geschichte der Menschheit. Hamburg: Rowohlt Verlag. © 2023 Vandenhoeck & Ruprecht, ISSN 2511-9516
- Deggerich, M. (2011). Ein deutscher Held. <https://www.spiegel.de/geschichte/wehrmachtsdeserteure-a-947423.html> (Zugriff am 28.04.2023).
- Dembinski, M., Gromes, T. (2013). Bestandsaufnahme der humanitären militärischen Interventionen zwischen 1947 und 2005. HSFK-Report Nr. 2/2013. Frankfurt a. M.: Hessische Stiftung für Friedens- und Konfliktforschung.
- Farau, A., Cohn, R. C. (1984). Gelebte Geschichte der Psychotherapie. Zwei Perspektiven. Stuttgart: Klett Verlag.
- Friedrich, R. (2022). Schutz und Asyl bei Kriegsdienstverweigerung und Desertion in Zeiten des Ukraine-Krieges. <https://www.proasyl.de/news/schutz-und-asyl-bei-kriegsdienstverweigerung-und-desertion-in-zeiten-des-ukraine-krieges/> (Zugriff am 28.04.2023).
- Gaede, I. (2022). Russische Kriegsflüchtlinge: Recht auf Asyl in Deutschland? https://praxistipps.focus.de/russische-kriegsfluechtlinge-recht-auf-asyl-in-deutschland_151150

(Zugriff am 28.04.2023).

Gareis, S. B. (2015). UNO – Stärken und Schwächen einer Weltorganisation. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/209686/uno-staerken-und-schwaechen-einer-weltorganisation/> (Zugriff am 02.05.2023).

Herold, F. (2022). Historischer Kurswechsel. Japan rüstet militärisch massiv auf. <https://www.tagesspiegel.de/internationales/historischer-kurswechsel-japan-ruestet-militaerisch-massiv-auf-9047215.html> (Zugriff am 28.04.2023).

Karnes, T. L., Elbow, G. S., Stansifer, C. L. (o. J.). Republic of Costa Rica. In The Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Costa-Rica> (Zugriff am 02.05.2023).

Kretschmar, D. (2018): Die versteckte Industrie. Rüstungsgeschäfte in Berlin. <https://taz.de/Ruestungsgeschaefte-in-Berlin!/5501021/> (Zugriff am 02.05.2023).

Laffert, B. von, Esswein, A., Deleja-Hotko, V. (2021). Frontex. Agentur außer Kontrolle. <https://www.zeit.de/politik/2021-02/frontex-eu-grenzschutzagentur-kontrolle-menschenechter-uestungsindustrie/komplettansicht> (Zugriff am 02.05.2023).

Lill, F. (2022). Die radikalste Zeitenwende der Welt: Japan rüstet auf. <https://www.rnd.de/politik/japan-ruestet-auf-milliarden-fuer-das-militaer-abschied-vom-pazifismus-SVF2M6BP2NDTHDAN35VJMH3O5E.html> (Zugriff am 02.05.2023).

Löding, T. (2007). Soziale Bewegungen in Costa Rica. <https://www.bpb.de/themen/mittel-suedamerika/lateinamerika/44711/soziale-bewegungen-in-costa-rica/> (Zugriff am 28.04.2023).

Mijnssen, I. (2022). Eine Armee gründet auf Disziplin: Die Ukrainische Führung setzt auf härtere Strafen für Deserteure. <https://www.nzz.ch/international/ukraine-krieg-haertere-straefen-fuer-deserteure-und-mehr-disziplin-ld.1719006> (Zugriff am 28.04.2023).

Ringel, A. (2021). Materialmangel: 27 Rohstoffe sind im kritischen Bereich. <https://www.produktion.de/wirtschaft/materialmangel-mehr-als-20-rohstoffe-im-kritischen-bereich-706.html> (Zugriff am 02.05.2023).

Ringel, A. (2022). Mehr als neun Milliarden Euro: Rüstungsexporte auf dem Höchststand. <https://www.produktion.de/schwerpunkte/ruestungsindustrie/mehr-als-neun-milliarden-euro-ruestungsexporte-auf-hoechststand-882.html> (Zugriff am 02.05.2023).

Schrupp, A. (2022). Nein, der Pazifismus ist nicht gescheitert! <https://antjeschrupp.com/2022/03/05/nein-der-pazifismus-ist-nicht-dran-schuld/> (Zugriff am 02.05.2023).

Schulze von Glaßer, M. (2010). Die Eroberung der Schulen. Wie die Bundeswehr an Bildungsstätten wirbt http://imi-online.de/download/MSG_Jugendoffiziere_Studie.pdf (. Zugriff am 28.04.2023).

Schwarzer, A., Wagenknecht, S. (2023). Manifest für den Frieden. <https://www.change.org/p/manifest-f%C3%BCr-frieden> (Zugriff am 02.05.2023).

Shigeru, Y. et al. (1946). Verfassung des Kaiserreichs Japan («Friedens-Verfassung») vom 3.11.1946. <https://www.verfassungen.net/jp/verf47-i.htm> (Zugriff am 09.04.2023).

Sierra, F. D. (2022). Ukrainian nonviolent civil resistance in the face of war. Analysis of trends, impacts and challenges of nonviolent action in Ukraine between February and June 2022. https://novact.org/wp-content/uploads/2022/10/ENG_VF.pdf (Zugriff am 09.04.2023).

Wesel, B. (2022). Was tut die EU für russische Deserteure? <https://www.dw.com/de/was-tut-die-eu-f%C3%BCr-russische-deserteure/a-63268793> (Zugriff am 28.04.2023). © 2023 Vandenhoeck & Ruprecht, ISSN 2511-9516

WStG. Wehrstrafgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 24. Mai 1974, zuletzt geändert durch Artikel 10 Absatz 8 des Gesetzes vom 30. Oktober 2017. <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/WStG.pdf> (Zugriff am 09.04.2023).

roseland.len@posteo.de

Lenard Roseland-Geffert, supervisor (DGSv), activist, TGI-diploma. Interdisciplinaire studies aan de Universiteit van Trier. Inclusie- en antidiscriminatie training over omgaan met diversiteit en verschil, met de nadruk op gender en seksuele identiteit, participatie ondanks barrières en op kenmerken gebaseerde misantropie.

Vertaling: Monique De Belder moniquedebelder@hotmail.com